

ловості України: Збірник наукових праць під наук. ред. канд. техн. наук Силантьєва С. О. — К.: Видавничо-поліграфічний дім «Формат», 2011. — С. 203 — 222.

42. [www.cboe.com](http://www.cboe.com) — Сайт Чиказької опціонної біржі (СВОЕ).

43. [www.bis.org](http://www.bis.org) — Сайт банку: Bank for International Settlements.

*Й. С. Ситник,*  
к.е.н., доцент кафедри менеджменту  
персоналу та адміністрування,  
Національний університет «Львівська політехніка»

## ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ КАПІТАЛУ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЙОГО СТРУКТУРУВАННЯ

Розглянуто понятійно-категорійний апарат інтелектуалізації економіки, досліджено різні тлумачення сутності та змісту «інтелектуального капіталу», «інтелектуального потенціалу» організації, аналізуються джерела та особливості формування інтелектуального капіталу, обґрунтовано необхідність розширення складових його структури.

Ключові слова: інтелектуалізація економіки, інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал, структура.

The concept-category vehicle of intellectualization of economy is considered, investigational different interpretations of essence and maintenance of «intellectual capital», «intellectual potential» of organization, sources and features of forming of intellectual capital are analysed, grounded necessity expansions component of his structure.

Keywords: intellectualization of economy, intellectual capital, intellectual potential, structure.

Рассмотрен понятийно-категориальный аппарат интеллектуализации экономики, исследовано разные толкования сущности и содержания «интеллектуального капитала», «интеллектуального потенциала» организации, анализируются источники и особенности формирования интеллектуального капитала, обоснованно необходимость расширения составляющих его структуры.

Ключевые слова: интеллектуализация экономики, интеллектуальный капитал, интеллектуальный потенциал, структура.

**Постановка проблеми.** Непередбачуваність результатів інтелектуальної діяльності є ключовим феноменом існування людини, як особистості і як складової антропогенної структури. Інтелект — це здібність людини до пошуку, сприйняття, аналізу, систематизації і ефективного використання інформації для досягнення поставленої мети. Сукупність багатьох особистісних інте-

лектів в організації є найважливішою складовою її інтелектуального капіталу. В умовах сьогодення підвищення ролі знань характеризує етап «інтелектуалізації світової економіки». Стрімке зростання значення інтелектуального капіталу, є важливим фактором, який визначає основне втримування всіх ключових напрямків ділової активності організації. Без нього втрачають свою практичну значимість і виявляються непридатними інші види капіталу. Інтелектуальний капітал — це не тільки формалізовані знання, укладені в результатах досліджень, патентах, ліцензіях, а й навички практичного характеру, знання конкретних технологічних прийомів, управлінських рішень, організаційний досвід. Активний ріст впливу індивідуального й командного знання й індивідуального таланту на вирішення інноваційних проблем, що економічно відображається в освоєнні нових ринків і господарському успіху підприємств є незаперечним. Водночас, вивчення сучасного етапу розвитку інтелектуалізації капіталу підприємств потребує більшої кількості ґрунтовних наукових досліджень процесу його формування, складових структури та їх впливу на

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дані наукових досліджень, що здійснюються у світі та Україні, свідчать про значний інтерес до проблем інтелектуалізації світової економіки, інтелектуального капіталу організації. Вагомий внесок у проблематику вивчення людського та інтелектуального капіталу зробили визначні закордонні вчені та практики Т. Шульц, Е. Денісон і Г. Беккер, Дж. Гелбрейт [3], К. Свейбі, Д. Клейн, Т. Форт'юн, І. Роос, П. Саліван тощо. Питання розвитку інтелектуального капіталу досліджували українські вчені: А. Чухно досліджує вартість інтелектуального капіталу та методи його оцінювання; В. Геєць, О. Амоша, Б. Данилишин, В. Куценко, обґрунтовуючи важливість розвитку інтелектуального капіталу та інноваційних технологій в Україні у нових постіндустріальних умовах господарювання, пропонують шляхи його поліпшення та використання [9; 2; 11; 25]. О. Бутнік-Сіверський досліджує економічний зміст поняття інтелектуальний капітал з позиції загальної економічної теорії про капітал із врахуванням специфіки і особливостей інтелектуального капіталу, що дозволяє глибше усвідомити економіко-правову сутність інтелектуального капіталу та механізм його функціонування, а також питання евристики в інтелектуальній економіці та формування системи інноваційного підприємництва [5, с. 29—34; 6]. Л. Федулова присвячує свої праці дослідженню проблем технологічного прогнозування в системі інноваційної економіки та формуванню інтелектуального капіталу [22, с. 20—31].

В. Врублевський пропонує напрями формування інформаційного середовища обґрунтовуючи умови інтелектуалізації соціуму [8, с. 87—104.]. С. Вовканич обґрунтовує розуміння інтелектуального потенціалу як складової державницької самостійності України, творення нових ідей, проектів як передумови виходу із кризи [7].

**Формулювання цілей статті.** Дослідження світового досвіду розвитку процесу інтелектуалізації капіталу підприємства та узагальнення складових структури інтелектуального капіталу.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Ключовим напрямом до поступового зростання рівня міжнародної конкурентоспроможності економіки є процес інтелектуалізації. Зарубіжними науковцями було виведено взаємозв'язок між рівнем затрат на дослідження та розвиток (R&D) і ростом ВВП. Так, згідно їхніх розрахунків, на 1 долар, укладений у R&D, у подальшому було отримано ріст ВВП на 10 доларів [29; 12]. Серед основних принципів інтелектуалізації економіки, дослідники виокремлюють такі:

- цілеспрямованість — чітке окреслення пріоритетів і розуміння того, що висока мета потребує значних затрат, адже інтелектуалізація — тривалий процес, який вимагає вкладення коштів зараз, а віддача прийде значно пізніше;

- адекватність світовим тенденціям — сприяння розвитку процесу інтелектуалізації економіки на основі розставлених орієнтирів та усвідомлення цілей, які потрібно досягти;

- збалансованість — досягнення високого рівня інтелектуалізації економіки можливо лише за умови збалансованого розвитку її основних сфер — освіти, науки та інформаційних технологій;

- регульованість — успішна реалізації інтелектуалізації економіки вимагає продуктивного керівництва;

- державна підтримка — інтелектуалізація економіки неможлива без державної підтримки, як організаційної, так і фінансово-інвестиційної [12].

В економічному розвитку значимість знань зростає, випереджаючи роль засобів виробництва і природних ресурсів. За оцінками Світового банку, фізичний капітал у теперішній економіці формує 16 % від загального обсягу багатства країни, природний — 20 %, а людський — 64 % [15, 250]. У Японії та Німеччині, людський капітал становить в межах 80 % національного багатства [23]. В Україні — менше 10 % [6, с. 1].

Отже, джерелом генерації нового знання є інтелектуальна активність людини. Інтелектуальна активність — це основана на знанні, усвідомлена, морально орієнтована здатність збирати, накопичувати та переробляти все більші потоки інформації [1].

Розвиток інтелектуалізованої економіки країни пов'язаний з визначенням таких понять:

- інноваційний потенціал;
- людський потенціал;
- інтелектуальний потенціал людини;
- інноваційне виробництво;
- інтелектуальний капітал.

Розкриття сутності інтелектуального капіталу як економічної категорії дослідники розпочали у другій половині ХХ століття, та виокремили три етапи розвитку концепції управління знаннями та безпосередньо пов'язаного з нею інтелектуальним капіталом. П. Дракер у 1959 році в науковій праці «Орієнтири завтрашнього дня» вводить у науковий обіг термін «робітник знань» (knowledge worker), у 1960 р. Т. Шульц, Е. Денісон і Г. Беккер запропонували вічно актуальний термін «людський капітал» (human capital), а вже у 1969 році визначний економіст Дж. Гелбрейт вживає термін «інтелектуальний капітал». Водночас, розвиваючи даний напрямок досліджень у 70—80-х роках у наукових працях з економічної теорії використовуються терміни, які характеризують його нематеріальну природу — «неосяжний капітал» та «невидимі активи» (invisible assets) Х. Ітамі [28], а К. Свейбі вводить термін «капітал знань», який у 1990 році трансформується ним у поняття «менеджмент знань» (knowledge management). Визначення терміну «інтелектуальний капітал» [30] як суми всього, що знають працівники компанії і що дає конкурентну перевагу на ринку: патенти, процеси, управлінські навички, технології, досвід та інформація про споживачів і постачальників, у 1990 р. обґрунтовує Т. Стюарт у статті «Сила інтелекту: як інтелектуальний капітал стає найбільш ціннішим активом Америки».

Останнє десятиліття у ХХ ст. стало найбільш плідним етапом розвитку сутності, обґрунтування та уточнення змісту категорії інтелектуальний капітал нації, регіону та організації. Так, Г. Беккер у 1992 році у своїх працях виклав концепцію людського капіталу, яку можна виразити такою логічною послідовністю: здібності, знання, професійні навички, мотивація стають капіталом в момент купівлі-продажу робочої сили, найму на роботу або отримання винагороди виконавцем роботи [3].

Л. Едвінссон розглядає інтелектуальний капітал як знання, яке може конвертуватися у вартість. Згідно з визначенням Л. Прусак, інтелектуальний капітал є таким інтелектуальним матеріалом, який зафіксований, формалізований і використовується для більш вагомого активу. О. Бутнік-Сіверський вважає, що «інтелектуа-

льний капітал — це один із різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює одночасно властиву лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку і особливості. Як економічна категорія інтелектуальний капітал розглядається з позиції авансової інтелектуальної власності, що під час свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової власності» [6, с. 16—27]. На думку В. Єфремова, інтелектуальний капітал — це знання, якими володіють організації і передаються у будь-якій формі. Також, інтелектуальний капітал — це знання, які можуть бути перетворені в прибуток та оцінені. Таке широке визначення, на думку фахівців, охоплює будь-які технологічні, управлінські та ринкові новини, які можуть бути інновацією, тобто приносити додатковий прибуток [13, с. 24]. Тлумачення інтелектуального капіталу різними дослідниками подане у табл. 1.

*Таблиця 1*

**ТЛУМАЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ**

Автори	Інтелектуальний капітал — це
Л. Едвінссон	знання, яке може конвертуватися у вартість
Д. Клейн, Л. Прусак	інтелектуальний матеріал, який зафіксований, формалізований і використовується для більш вагомого активу
Д. Даффі	сукупні знання, якими володіє організація в особі своїх співробітників, а також у вигляді методологій, патентів, архітектур та взаємозв'язків
Е. Брукінг	термін для позначення нематеріальних активів, без яких компанія не може тепер існувати
Х. Макдональд	знання, які є в організації та можуть бути використані для отримання різних переваг перед конкурентами
О. Бутнік-Сіверський	один із різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює одночасно властиву лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку і особливості. Як економічна категорія інтелектуальний капітал розглядається з позиції авансової інтелектуальної власності, що під час свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової власності
О. Кендюхов	здатні створювати нову вартість інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людським і машинним інтелектами, а також інтелектуальними продуктами, створеними самостійно або залученими у якості засобів створення нової вартості

Автори	Інтелектуальний капітал — це
В. Єфремов	знання, якими володіють організації і передаються у будь-якій формі
В. Зинов	знання, які можуть бути перетворені в прибуток та оцінені
Б. Леонтєв	сукупність законних прав, що він (суб'єкт) має на результати його творчої діяльності, його природних і здобутих інтелектуальних здібностей й навичок, а також накопичені ним бази знань й корисних відносин з іншими суб'єктами
В. Рач С. Чугуєв	умовний термін, яким позначають нематеріальні об'єкти, що знаходяться в розпорядженні організації та мають для неї цінність (вартість), використання яких може приносити чи вже приносить дохід за рахунок нових і більш сильних конкурентних переваг протягом тривалого проміжку часу
В. Базилевич	багатоаспектне поняття, яке об'єднує об'єкти інтелектуальної власності, знання, вміння і навички працівників, різноманітні системи, мережі, процедури, які при включенні до господарського обігу приносять дохід
Г. Червко	результати інтелектуальної діяльності, які у формі сукупності систематизованих знань і науково-технічної інформації мають економічну цінність і можуть використовуватись у процесі виробництва та обміну продукцією з метою отримання доходу (прибутку)

В інших інтерпретаціях інтелектуальний капітал розглядається як засноване на зв'язках структуроване знання і здібності, які володіють потенціалом розвитку і створення вартості, та форма капіталізації інтелектуального потенціалу організації [19, с. 4—15].

Отже, на нашу думку інтелектуальний капітал — це капітал у формі людського інтелекту, організаційної і споживацької компоненти організації, створеної в ній інтелектуальної власності, утверджений емоційною та релятивною складовою, який піддається оцінюванню та надає конкурентні переваги організації.

Вагомий внесок у проблематику уточнення змісту інтелектуального капіталу зробили визначні закордонні вчені та практики — Д. Клейн, Т. Форт'юн, І. Роос, П. Саліван тощо.

Інтелектуальний капітал: це ресурс, що вимагає своїх форм нагромадження, організування, структурування (класифікація) та управління. В умовах сьогодення відношення до інтелектуально-

го капіталу набагато більш свідоме і він вже повноправно виділяється в структурі активів організації, що розширює сферу його застосування. У деяких гігантів світового ринку, як Microsoft — це 94 % загальної вартості, Intel — 85 % [26]. На цей рахунок існує така статистика, за якою останні 20 років фіксується суттєвий розрив між балансовою вартістю підприємства, що зазначена у звітах, та оцінкою компанії з боку інвесторів.

Головним питанням при таких показниках є розуміння того, а які ж складові цих 94 % й 85 % активів, яка їх структура та як цим керувати, якщо це майже все, що є у компанії і це майже не вивчено [3]. Отже, питання структури інтелектуального капіталу є дискусійним і недостатньо висвітленим в науковій літературі. Водночас, інтелектуальний капітал, за справедливим зауваженням аналітиків, має різну ступінь значущості в різних сферах діяльності.

«Велике значення інтелектуальний капітал має в інтелектуально місткому бізнесі, наприклад, у навчанні, консалтингу, професійних послугах. Дещо менше значення, на думку експертів, інтелектуальний капітал має в традиційних галузях — ритейлі, енергетиці, виробничій сфері» [14].

Визначити інтелектуальний капітал з позицій структурного підходу намагались Л. Едвінссон та М. Мелоун, які включили до нього всі види ресурсів організації, що не підлягають традиційному оцінюванню. Однак на думку українських вчених це визначення не мало конкретики [16, 18, 28; 166].

Як свідчить аналіз літературних джерел [4; 10; 18; 19; 21; 27], питання структуризації (класифікації) інтелектуального капіталу є дискусійним і недостатньо висвітленим у науковій літературі. Проте у більшості досліджень, як закордонні, так і вітчизняні автори виокремлюють такі складові інтелектуального капіталу (рис. 1):

1) людський капітал — частину інтелектуального капіталу, яка має безпосереднє відношення до людини (знання, практичні навички, творчі здібності людини та її різноманітність мислення, духовні і моральні цінності, особистісні і лідерські якості, культуру праці, креативність, когнітивний капітал, інтелектуальна активність тощо);

2) організаційний (структурний) капітал — організаційні можливості організації реагувати на виклики ринку (компетентність організації, поінформованість, обізнаність, авторитетність, форми, методи і структури, які дають можливість ефективно відбирати, створювати і поширювати знання, організовувати їх у сис-

тему, доступну для всіх співробітників, що уможливиле досягнення синергетичного ефекту від спільної діяльності);

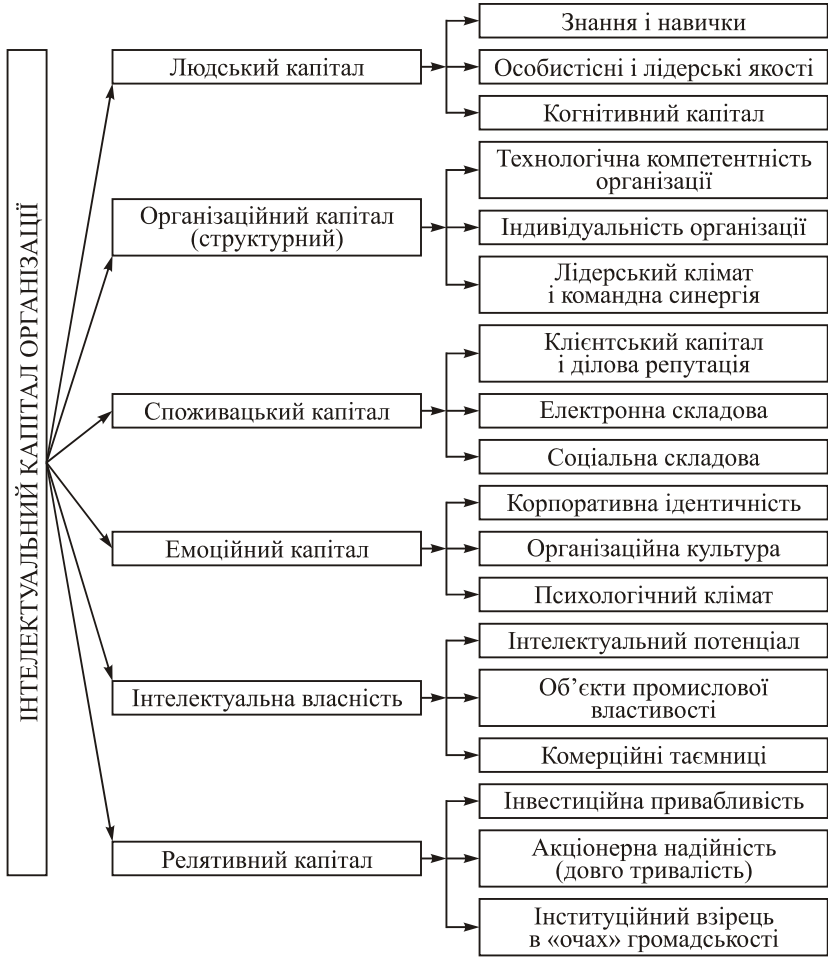


Рис. 1. Структурування інтелектуального капіталу організації

Джерело: власна розробка на основі опрацювання [4; 10; 18; 19; 21; 27]

3) споживацький капітал — частина інтелектуального капіталу, що формується на основі зв'язків та стійких відносин з клієнтами, споживачами зовнішнім середовищем (ділова репутація організації, товарні знаки, бренди, інфраструктурні та ринкові активи, законослухняність, відкритість, якість продукції, поведін-



ка на ринку, політика у відношенні персоналу і конкурентів, соціальна відповідальність);

4) емоційний капітал — формується для співробітників у процесі тренінгів, службового і кар'єрного зростання (просування), організаційної культури, форм комунікації (бачення та місія організації, її цінності, цілі, корпоративна ідентичність, норми відносин, психологічний стан в організації тощо);

5) релятивний капітал — охоплює відносини організації з інвесторами, постачальниками, акціонерами, органами влади, громадськими організаціями тощо;

6) інтелектуальна власність — права на результати творчої інтелектуальної праці в організації, що захищаються законодавством (об'єкти промислової власності, об'єкти авторського права і суміжних прав, нетрадиційні об'єкти, інтелектуальний потенціал організації).

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Інтелектуальний капітал є дуже тонкою матерією, а ідеї народжені інтелектом особистостей є ключами до майбутнього. Формування і розвиток інтелектуального капіталу відіграє найважливішу роль у визначенні потенціалу підприємств, рівні їх конкурентоспроможності на внутрішньому і світовому ринку. Структурування інтелектуального капіталу організацій дозволить менеджменту інтелектуалізувати процес прийняття управлінських рішень. Подальші дослідження за проблемою будуть спрямовуватись на процес класифікації видів, систематизації функцій, технології залучення, методики оцінювання та механізмів використання інтелектуального капіталу і потенціалу організацій.

## **Література**

1. *Ажажа М. А.* Інтелектуалізація економіки: інноваційний і людський потенціал в умовах глобалізації. — 2008.
2. *Амоша О.* Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. Амоша // Економіст. — 2005. — № 6. — С. 28—32.
3. *Андрейчиков О.* Аналіз значення інтелектуального капіталу в сучасному світі // Системи обробки інформації Випуск 5 (86) — Харків. — 2010. — 283 с.
4. *Брукинг Э.* Интеллектуальный капитал. Ключ к успеху в новом тысячелетии / Брукинг Э. — СПб: Питер, 2001.
5. *Бутнік-Сіверський О. Б.* Евристика в інтелектуальній економіці або формування системи інноваційного підприємництва // Інтелектуальна власність. — 2005. — № 8. — С. 29—34.

6. *Бутнік-Сіверський О. Б.* Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт / Журнал «Теорія і практика інтелектуальної власності» / [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ndiiv.org.ua/ua/library/view-transformatsija-intelektualnojivlasnosti-vinnovatsiynuu-produkt.html> — Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності національної академії правових наук України, с. 1.

7. *Вовканич С.* Українська національна ідея та її інтелектуальне забезпечення // Український культурологічний центр [Електронний ресурс] Режим доступу: [http://intellect.org.ua/index.php?lang=u&material\\_id=14987](http://intellect.org.ua/index.php?lang=u&material_id=14987).

8. *Врублевський В. К.* Інтелектуалізація соціуму: формування інформаційного середовища // Український соціум: інтеграція інтелектуального потенціалу / За ред. проф. В. К. Врублевського. — К.: ІС НАНУ, 2005. — С. 87 — 104.

9. *Гець В.* Інноваційні перспективи України: Монографія / В. Гець, В. Семиноженко — Х. : Константа, 2006. — 272 с.

10. *Доронін А. В.* Джерела і передумови інтелектуалізації капіталу організації // Вісник Університету банківської справи Національного Банку України. — 2011. — № 1 (10). — С. 342—347.

11. *Данилишин Б.* Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні: шляхи поліпшення та їх використання / Б. Данилишин, В. Куценко // Економіка України. — 2006. — № 1. — С. 71 — 72.

12. *Другов О. О.* Інтелектуалізація як шлях до підвищення конкурентоспроможності реального сектора економіки України. — 2008.

13. *Зинов В., Сафарян К.* Интеллектуальный капитал как базовая характеристика стоимости бизнеса. // Інтелектуальна власність — 2001, № 5—6. — С. 23—25.

14. *Іванов П.* Ера інтелектуального капіталізму Комп&ньоН: — № 16, 17 апреля 2007 г.

15. *Карпусь І. Н.* Державна інвестиційна політика та механізм її реалізації: монографія / І. Н. Карпусь. — Львів: РВВ НЛТУ України. — 2011. — 348 с.

16. *Кендюхов А.* Гносеологія інтелектуального капіталу // Економіка України. — 2003. — № 4. — С. 28—34.

17. *Кендюхов А.* Сутність і зміст організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом підприємства // Економіка України. — 2004. — № 2. — С. 33—41.

18. *Малишко О.* Банки інтелектуального капіталу як інститути інтеграції України до інтелектуальної економіки // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. — Випуск 84. — 2004. — С. 165—172.

19. *Пожуєв В. І.* Інтелектуальний капітал як стратегічний потенціал організації // Гуманітарний вісник ЗДІА. Випуск 37. — 2009. С. 4—15.

20. *Рач. В., Чугуєвцев С.* Інтелектуальна власність як базове поняття нової економіки // Інтелектуальна власність. — 2000. — № 6. — С. 39—42.

21. *Стюарт Т.* Богатство от ума. — Минск: Парадокс, 1998.

22. Федулова Л. І. Технологічне прогнозування в системі інноваційної економіки / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. — 2005. — № 3. — С. 20 — 31.
23. Федулова Л. І. Інноваційна економіка: підручник / -К.: Вид-во «Либідь», 2006. — 480 с.
24. Чухно А. А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку // Економіка України. — № 11—12. — 2002. — С. 48 — 55; 61—67.
25. Чухно А. Зміна характеру та структури зайнятості в умовах пост-індустріального суспільства // Економічний часопис-XXI. — 2003. — № 1. — С. 35 — 39.
26. Черевко Г. В. Інтелектуальна власність: Навч. посіб. — К.: Знання, 2008. — 412 с.
27. Edvinsson L. Malone M. S. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower. New York, Harper Business, 1997, p.5.
28. Ikujiro Nonaka and Hiroyuki Itami. Mobilizing Invisible Assets. Harvard University Press. 1987. (оригінал на японському мові був виданий в 1980 р.)
29. Leszek M. Pacholski, Magdalena K. Wyrwicka. Designing organizations for the international environment / Streszenia referatow III Miedzynarodowoy konferencji naukowej «Zaradzanie miedzynarode w swiatowej transformacji spolecno-gospodarskei». Cracow University of Economics. — Krakow, 2007.
30. Patrick H. Sullivan (2000); Value-driven Intellectual Capital; How to convert Intangible Corporate Assets into Market Value. Wiley, Page 238—244.

УДК 658.330

*В. А. Соколенко, канд. екон.х наук, професор,  
О. В. Корецька, старший викладач,  
кафедра менеджменту,  
Національний технічний університет  
«Харківський політехнічний інститут»*

## **СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ РИЗИКАМИ, ЯК ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

У статті розглянуто основні етапи управління ризиком та запропоновано ефективну систему управління ризиками з урахуванням специфіки підприємств харчової промисловості, яка дозволить підвищити їх конкурентоспроможність.

В статье рассмотрены основные этапы управления риском и предложена эффективная система управления рисками с учетом